

УДК 340.1

DOI: 10.15587/2523-4153.2018.153484

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ АКТУ ПРИСЯГИ

© О. О. Старицька

Автором проаналізовано різні наукові статті, присвячені питанню присяги. На основі цього, у статті висвітлені сучасні підходи до розуміння поняття присяги та її зв'язку з такими правовими категоріями, як клятва, обов'язок, службовий обов'язок, внутрішній імператив і обітниця. За допомогою порівняльного методу, було встановлено, що, на відміну від перерахованих вище понять, присяга не має релігійної властивості, тому сутність цих понять не може бути однаковою.

Згідно аналізу наукової літератури було зроблено інтерпретацію двох аспектів існування присяги – доктринальний і нормативний. Відповідно до доктринального аспекту присяга розглядається як текст, адміністративна дія, дія демонстрації внутрішніх переконань, моральні повноваження і деонтологічна основа професійної діяльності. У нормативному аспекті присяга розглядається з точки зору внутрішнього текстового змісту з урахуванням загальних і відмінних особливостей змісту присяги представників різних публічних державних професій. Було встановлено, що розбіжності у присязі зумовлені професійною сферою діяльності особи, а спільність полягає у виконанні певних обов'язків та дотриманні чинного законодавства.

Також частина статті була присвячена медичній присязі, особливо порівнянню «Присяги Гіппократа» та сучасній присязі лікарів України.

За допомогою методу класифікації пропонується авторське бачення видів присяги за критерієм сфери професійної діяльності. Зокрема, запропоновано виокремлювати такі види присяги як: політична, судова, правнича та лікарська

Ключові слова: присяга, акт присяги, сутність акту присяги, обов'язок, клятва, обітниця, аспекти

1. Вступ

Ще за часів, коли право не було основним регулятором суспільних відносин виникала потреба у регуляції взаємовідносин між народом та її захисниками, що поступово перейшло у буденне життя та знайшло свій вираз у різноманітних формах існування сучасного суспільства. Саме такий отримав назву присяги.

Присяга сприяє формуванню патріотичних поглядів та переконань у людини, сприйняттю норм і принципів моральної поведінки у службовій діяльності. У свою чергу, присяга носить виховний характер, який підкріплений урочистістю проведення і спонуканням на сумлінне ставлення до службового обов'язку, забезпечує підтримку встановлених традицій.

Моральні вимоги до людини, яка присягає є надзвичайно високі. Передбачається, що вона повинна бути ввічливою, культурною, інтелігентною, тактовною і грамотною. Зазначені вимоги входять до сфери духовно-морального розвитку особистості, що знаходить своє юридико-символічне відображення в тексті присяги. Інститут присяги слугує встановленню моральної і правової відповідальності в першу чергу представників публічної влади перед державою, суспільством і окремими громадянами.

2. Літературний огляд

Питання присяги неодноразово ставало предметом пошуків представників правової науки, зокрема таких як: Н. Русакова, О. Кравчук, М. Цуркан, М. Маськовіта, С. Данилів, М. Пахович, В. Круглякова

та деякі інші. Зокрема, О. Кравчуком було досліджено історичний розвиток поняття присяги [1], С. Данилів розглянуто присягу як адміністративний акт [2], М. Цуркан у своїх напрацюваннях акцентував увагу на тому, що присяга є структурним елементом правового статусу [3]. Н. Русакова у своїх дослідженнях проаналізувала присягу в якості загально правового феномену [4], а М. Моськовіта здійснила теоретико-правовий аналіз поняття «присяга» [5].

При цьому варто відзначити, що дослідженню цієї проблематики характерно не тільки для представникам юридичної сфери, але й для історичної. Зокрема, основним предметом наукових пошуків є дослідження інституту присяги у суспільному житті та у цивільному судочинстві Правобережної України на різних етапах розвитку (В. Графський, А. Гурбик, Н. Старченко, О. Яковлів, О. Крупка) [6]. Також не оминуло це питання й представників філологічної науки, які здійснювали дослідження присяги як мовленевого акту (А. Преображенский, Г. Почепцов, П. Зернецький, Г. Рябоконь) [7].

При цьому, попри наявні наукові надбання, все ще малодослідженими залишаються питання функціональних властивостей присяги, особливостей її нормативного існування та сутнісної характеристики в залежності від професійної сфери реалізації.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – визначення сутності присяги як акту людської поведінки.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

- проаналізувати стан наукового дослідження та методологію;
- розкрити два аспекти розуміння присяги (доктринальний та нормативний);
- запропонувати авторську класифікацію акту присяги за критерієм сфери здійснення професійної діяльності.

4. Сутність акту присяги

У процесі здійснення аналізу наукових джерел нами було звернуто увагу, що досліджуючи питання поняття присяги з різних точок зору, автори здебільшого використовують такі методологічні підходи як: герменевтичний (при викладенні опрацьованого матеріалу) та діяльнісний (розглядаючи присягу як процес, зумовлений активністю людської поведінки) а також, методи аналізу (дослідження наявної джерельної бази), порівняння (сучасного стану та історичних надбань – діахронне та синхронне – співставлення різних точок зору) та узагальнення (як підсумок отриманого результату дослідження). У свою чергу, використовуючи таку саму методологічну базу нами буде використано ще один метод – класифікації, що надасть можливість на основі наявного матеріалу здійснити розподіл видів присяги в залежності від сфери здійснення професійної діяльності.

Звертаючи свої погляди на питання сутності акту присяги варто зазначити, що будь-яке юридичне наукове дослідження варто розпочати із аналізу наявної нормативної джерельної бази. Однак, у процесі дослідження як вітчизняних, так і закордонних нормативних актів було встановлено, що сама дефініція цього поняття відсутня, натомість зазначено лише процедурні моменти її втілення у фактичне життя та внутрішнє текстове наповнення в залежності від обраної особою професії.

Таким чином, можемо стверджувати, що термін «присяга» носить виключно доктринальну інтерпретацію, а отже й розглядатися має з ракурсу наукової літератури, зокрема її енциклопедичної складової, як вагомого та ґрунтового першоджерела. Відтак, в українській радянській енциклопедії під поняттям присяги автори пропонують розуміти офіційну урочисту обіцянку додержувати певних зобов'язань, зокрема, на підтвердження правдивості свідчень, вірності тій чи іншій справі, діяти відповідно до конституції тощо [4]. Звертаючись до наукових поглядів закордонних авторів, зазначимо що у відомій енциклопедії «Британіка» присяга розглядається як священна або урочиста добровільна обіцянка, що зазвичай передбачає покарання та божественну відплату за умисну хибність і часто використовується в юридичних процедурах [8].

Дещо інакше дефініцію присяги зазначено у юридичній енциклопедії за загальною редакцією Ю.С. Шемшученко. Відтак, укладачів вважають, що присяга є актом урочистої клятви особи виконувати певні обов'язки, що впливають з публічно-правового статусу, якого вона відповідно набула, або обов'язки за змістом цієї клятви. В інших випадках присяга – є обіцянкою здійснювати передбачене нею

[9] Таким чином, можемо дійти узагальнення, що термін присяга корелюється із таким понятійним апаратом як:

- *обов'язок* (внутрішня настанова людини чинити у відповідності до певних моральних норм і цінностей, що існують у суспільстві [10, с. 442]);
- *клятва* (урочиста або особиста констатація факту чи обіцянка, що підкріплюється заклик до когось або чогось, має ритуальний чи релігійний характер [11]).

Не вдаючись до надмірного перевантаження етимологічним аналізом, зазначимо, що досліджуване нами поняття також співвідноситься із такими словосполученнями як:

- *обітниця* (дається Богові обіцянку зробити який-небудь подвиг, справу милосердя або благочестя [12, с. 90]),

– *внутрішній імператив* (сукупність добровільно визнаних принципів та правил поведінки, що є основою для вироблення особою індивідуальних моделей взаємодії у кожній конкретній ситуації),

- *службовий обов'язок* (потреба та готовність особи виконувати дії, зумовлені службовим становищем [13]).

Отже, можемо констатувати, що хоча присяга і акумулює у собі деякі властивості окреслених правових явищ, однак у неї відсутня така особливість як релігійність, натомість вона носить державно-правовий характер.

На наше переконання, сутність акту присяги варто також розкривати у двох аспектах: доктринальному та нормативному. Відтак, у науковій літературі присяга здебільшого розглядається як специфічне явище, пов'язане з реалізацією права на професію.

Нині практично для більшості посад, вступ на які передбачає складання присяги, розроблено кодекси честі, етичні кодекси, моральні кодекси, правила поведінки тощо, що у свою чергу зумовлено наявністю у тексті як юридичних, так і моральних обов'язків. При цьому основне завдання деонтологічних кодексів полягає у конкретизації та роз'ясненні моральних обов'язків, передбачених текстом присяги з метою перенесення їх у свідомість особи під час здійснення своєї професійної діяльності. Інакше кажучи, акт присяги можна трактувати як деонтологічну основу професійної діяльності.

Розкриваючи сутність присяги варто згадати про урочистість цієї дії, акту та особливої процедури її складання в атмосфері публічності та святковості, що покликано створити ситуацію вагомості цього моменту. На урочистість справляють вплив декілька факторів:

- 1) місце прийняття присяги;
- 2) національні традиції, світовий та історичний досвід;
- 3) службовий ранг, особи, яка дає присягу.

Як влучно зазначає О. Кравчук, при таких подіях відбувається емоційний вплив на свідомість особи, яка складає присягу (наприклад, судді, свідка, поліцейського тощо). Обрана обстановка формує у особи особливу модель поведінки, створюючи орієнтир її компетентностей та формує відчуття відповідальності за свою поведінку [14, с. 109]. На підтвер-

дження окресленої позиції виступає С. Данилів, вказуючи, що прийняття публічним службовцем присяги є важливим правовим та морально-етичним актом, оскільки саме вона є необхідною умовою для зайняття посади та переходу із статусу фізичної особи у статус державного службовця [2, с. 33]. У такий спосіб можна розглядати присягу як акт формування моральних повноважень.

Н. Русакова вважає, що присяга – це юридичний факт, що являє собою прийняття офіційної клятви (урочистої обіцянки) дотримуватись та виконувати права і обов'язки у відповідності до займаної посади, що визначає момент зміни спеціального правового статусу суб'єктів і здійснюється в особливому ритуальному порядку на основі спеціалізованих символічних дій [5, с. 81]. Майже тотожне поняття присяги надає О. Кравчук, під якою автор розуміє юридичний факт, адже саме складення присяги особою, яку призначили на посаду, є юридичним моментом набуття особою певного статусу, прав та обов'язків, можливості настання відповідальності (правовий статус) [14, с. 110]. Тобто, науковці пропонують розглядати присягу не тільки як елемент традиції, але і як відправну точку для початку набуття правового статусу, та, по суті, моментом появи у особи прав відповідних посадових обов'язків та моментом, коли особа стає спеціальним суб'єктом юридичної відповідальності.

Як зазначає О. Кравчук інститут присяги розкривається через аналіз правових норм, тобто, характерних особливих «присяжних норм», що є основними і тими, що визначають суть та процедуру прийняття присяги [14, с. 109]. Окрім цього, М. Цуркан зазначає, що у науковій спільноті існують й інші бачення, відповідно до яких присягу варто тлумачити як клятву на вірність Конституції та служіння народу, яку в обов'язковому порядку дає посадова особа, котра вступає на високу державну посаду [3, с. 21]. Таким чином, автор розглядає присягу як адміністративний (організаційний формально визначений) акт, що породжує у особи певні права та обов'язки.

Попри зазначене, у наявній юридичній літературі існують й інші бачення щодо цього визначення. Відтак, О. Чернецька розуміє її як офіційну й урочисту обіцянку у вірності і належному виконання обов'язків покладених на народних обранців [1, с. 221]. М. Маськовіта пропонує наступну дефініцію присяги: це підтвердження вірності, покори або відданості яким-небудь зобов'язанням [15, с. 170]. Тобто, у цьому випадку присягу розглядають як акт демонстрації внутрішніх переконань і готовності. Така сторона тлумачення присяги розкриває психологічний аспект цього правового явища.

Привабливою для сприйняття є інтерпретація досліджуваного терміну за авторством С. Данилів, відповідно до якої присяга є юридичним актом, який являє собою прийняття офіційної клятви. При цьому автор наголошує на необхідності з'ясування саме змісту тексту присяги [2, с. 35].

Звертаючи увагу на нормативний аспект розуміння поняття присяги, необхідно зазначити, що у чинному законодавстві України відсутня його чітка дефініція. Відтак, передбачається, що присягу можна

зрозуміти лише як публічний процес представників окремо взятих професій із урахуванням перспективності реалізації їх компетентностей. При цьому варто наголосити, що внутрішнє наповнення присяги корелюється в залежності від сфери діяльності. Наприклад, проаналізувавши низку деяких нормативних документів, можемо дійти висновку, що частина обраних на посади осіб присягають народу України (судді, поліцейські, прокурори, військовослужбовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, державні службовці), а Президент та народні депутати – безпосередньо Україні. При цьому, аналізуючи подальший текст вище зазначених присяг стає зрозумілим, що Україна в такому випадку виступає як держава із усіма притаманними їй ознаками. Інші ж розбіжності у присязі зумовлені професійною сферою діяльності особи. Так, наприклад, у тексті присяги військовослужбовця можна віднайти слова щодо захисту держави; у суддів – здійснювати правосуддя; у державного службовця – служити народу; у поліцейського – поважати та охороняти права і свободи людини.

Окрім цього, у текстах можна віднайти й спільність, що полягає у виконанні певних обов'язків (наприклад, боронити суверенітет та незалежність, сумлінно і чесно виконувати професійний обов'язок тощо) та дотриманні чинного законодавства.

При цьому, у зв'язку із реформою, що проводиться у медичній сфері, питання про внутрішнє (текстове) наповнення присяги лікаря є дещо відмінним від усталеного за часів радянського союзу й ще донедавна «клятви Гіпократата». Відтак, було взято за основу текст Луїс Лазанья (1964 року), академічного декана Школи медицини при університеті Тафтс. Зробивши порівняльний аналіз обох присяг (сучасної та традиційної), можемо дійти висновку, що вони хоча і корелюються між собою, але все ж таки є відмінними щодо наповнення, оскільки «клятва Гіпократата» передбачає більшу кількість зобов'язань.

5. Результати дослідження

Таким чином, на основі проведеного аналізу, вбачається за доцільне на теоретичному рівні запропонувати авторську класифікацію видів присяги, в залежності від сфери реалізації професії:

1) політичні присяги (Президента, народного депутата, службовців органів місцевого самоврядування, державних службовців);

2) присяги представників силових структур (військовослужбовці, поліцейські, представники кримінально-виконавчої служби, податкова міліція, служба з надзвичайних ситуацій, прикордонники, митниця);

3) правничі присяги (адвокати, нотаріуси, прокурори, судді, члени Вищої Ради юстиції);

4) лікарські (представники будь-якої медичної професії).

6. Висновки

Виходячи із вищезазначеного, можемо дійти наступних висновків:

1. Проблематика присяги в останні роки стає все більш актуальним предметом наукового пізнання,

як для представників юридичної науки, так й інших галузей наукового знання. Разом з цим, сучасні правники не враховують при викладені матеріалу двоаспектний характер досліджуваного питання.

При здійсненні наукового пошуку та викладенні опрацьованого матеріалу статті провідним методологічним базисом було обрано діяльнісний підхід, відповідно до якого присягу розглянуто як дію.

2. Дослідивши внутрішнє наповнення дефініції присяга та суміжних понять доведено, що воно не є тотожним із такими термінами як: клятва, обов'язок, в тому числі службовий, внутрішній імператив та

обітниця, оскільки на відміну від них не передбачає наявності релігійної складової.

Сутність присяги варто розглядати із урахуванням доктринального та нормативного аспектів, оскільки вона (присяга) представлена як сукупне поняття, що поєднує різні особливості професійної діяльності (здебільшого у майбутньому).

3. З метою розширення сутнісної характеристики присяги запропоновано висвітлити її з використанням класифікаційного методу, за результатами чого, в ході пізнавального процесу, виокремлено такі її види: політична, судова, правнича та лікарська.

Література

1. Кравчук О. Л. Історичний розвиток поняття "присяга" // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. № 13 (1). С. 107–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_13%281%29__29
2. Данилів С. Присяга як адміністративний акт // Национальный юридический журнал: теория и практика. 2016. № 6 (22-1). С. 32–36.
3. Цуркан М. І. Присяга судді як невід'ємний структурний елемент його правового статусу // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 12. С. 11–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_12_4
4. Русакова Н. Г. Присяга как общеправовой феномен : дис. ... канд. юр. наук. Нижний Новгород, 2008. 220 с
5. Маськовіта М. М. Теоретико-правовий аналіз поняття «присяга» // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2015. № 825. С. 167–171
6. Крупка О. В. Присяга у суспільному житті та цивільно-правових відносинах Правобережної України у XVI – першій половині XVII ст. // Історичний архів. 2015. № 14. С. 72–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2015_14_13
7. Зернецький П. В., Рябоконь Г. Л. Контрастивно-типологічна характеристика мовленнєвих актів у дискурсіх британського та українського парламенті // Наукові записки. Філологічні науки. 2014. Т. 164. С. 60–65. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3529/Zernetskyi_Kontrastyvno_typolohichna_kharakterystyka.pdf;jsessionid=3696E5693D72845034A7A9D8B9B92CF6?sequence=1
8. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/oath-religious-and-secular-promise>
9. Присяга // Юридична енциклопедія / ред. Шемшученко Ю. С. та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. URL: <http://leksika.com.ua/14580814/legal/prisyaga>
10. Білецький О. Обов'язок // Філософський енциклопедичний словник / ред. Шинкарук В. І. та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
11. Хейзинга Й. Рыцарские ордена и рыцарские обеты // Осень средневековья. Москва, 1988. С. 90–101.
12. Присяга // Українська радянська енциклопедія. 1974–1985. URL: <http://leksika.com.ua/14731015/ure/prisyaga>
13. Сливка С. С. Юридична деонтологія: правнича етика. Професійна культура. Київ: Атіка, 2003. 320 с. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3506/33/>
14. Клятва // Юридична енциклопедія. Т. 3: К-М / ред. Шемшученко Ю. С. та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2001. 792 с.
15. Мала енциклопедія конституційного права / ред. Бошицького Ю. Л. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. 462 с.

*Рекомендовано до публікації д-р юрид. наук, професор Гусарев С. Д.
Дата надходження рукопису 25.10.2018*

Старицька Ольга Олексіївна, кандидат юридичних наук, доцент, кафедра теорії держави та права, Національна академія внутрішніх справ, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035
E-mail: ostar0811@gmail.com